

Robert Vannoy, Wyjście na wygnanie, wykład 1B

Wczesna i późna data wyjścia z Egiptu

Argumenty z późną datą

3. Archeologia miast w Kanaanie Stopnie zniszczenia w 1200 pne

Przyjrzelśmy się dwóm argumentom przemawiającym za widokiem z późną datą. Trzeci argument przemawiający za teorią późnej daty dotyczy wykopalisk archeologicznych w miastach w ziemi Kanaan, o których mowa w Księdze Jozuego, które zostały zdobyte przez Izraelitów w czasie podboju. W wielu przypadkach te miasta, które zostały wymienione przez Jozuego i zajęte przez Jozuego, wykazują poziom zniszczenia około 1250 do około 1200 pne Na przykład w mieście Lakisz masz poziom zniszczenia 1250-1200 pne Jeśli spojrzysz na Jozuego 10:32 czytamy tam: „Pan przekazał Lakisz Izraelowi, a Jozue zajął je drugiego dnia. Miasto i wszystkich w nim wymordował, tak jak uczyniono z Libną”. W tym samym czasie w Betel i Chasor występują poziomy zniszczenia. Jest też jeden w Debir. Jeśli spojrzysz na Jozuego 10:38, „Jozue i cały Izrael zawrócili i zaatakowali miasto Debir. Wzięli króla, wieśniaków, żołnierzy i zabili ich mieczem. Wszystkich w nim podbili mieczem; nie pozostawili ocalałych. Postąpili z Debirem i jego królem tak, jak uczynili z Libną i jego królem”.

Jeśli spojrzysz na swoje cytaty, strona 5, akapit c, z „*Wprowadzenia do Starego Testamentu*” *RK Harrisona* , mówi Harrison, i oczywiście, jak wspomniałem wcześniej, Harrison jest jednym z zwolenników późnej daty: „Tak więc, jeśli jasny pogląd na podbój okresu, ważne jest rozróżnienie między wydarzeniami, które go charakteryzowały, a wydarzeniami, które miały miejsce po śmierci Jozuego, kiedy to miało miejsce odrodzenie rdzennej ludności kananejskiej. Podbój można zilustrować faktami z badań archeologicznych w miejscach takich jak Betel, Lakisz, Debir, Hebron, Gibe'a i Chasor, które jasno wskazują, że miejsca te były okupowane lub zniszczone w drugiej połowie późnej epoki brązu”. W przypadku okresów archeologicznych w Kanaanie, późna epoka

brązu przypada na okres od 1500 do 1200 pne. Zwróć uwagę, co Harrison mówi w następnym zdaniu: „Jeśli ta destrukcyjna działalność ma być skorelowana z kampaniami Jozuego, jak nakreślono w źródłach biblijnych”, w Jozuego 11 s. 16 i dalej, ale także w rozdziale 10, „wydaje się, że cała ziemia została zajęta stosunkowo szybko przez izraelskich najeźdźców, chociaż nie wszystkie ufortyfikowane twierdze, w tym pas ruchu kananejskiego, oddzielający plemiona północne i południowe, zostały wówczas obniżone”. Argumentem jest więc to, że w tych miastach są poziomy zniszczenia, o których wspomina Jozue. Te poziomy zniszczeń to 1250-1200 pne. Zakłada się więc, że te poziomy zniszczeń należy przypisać podbojowi Izraelitów, a zatem potwierdzają XIII wiek lub późną datę wyjścia z Egiptu.

Odpowiedź: To jest założenie. Co przeczytasz, gdy przeczytasz Merrilla w dyskusji tego i innych ludzi, którzy napisali podobne rzeczy, jeśli naprawdę uważnie przeczytasz biblijny opis podbojów, są tylko trzy miasta, które zostały wyraźnie określone jako zniszczone przez Izraelitów w czasie podboju, a te trzy to Jerycho, Aj i Chasor, gdzie jest napisane, że miasta zostały spalone. Jak wiecie, w Jerychu runęły mury. Jeśli cofniesz się, zauważysz, co Jozuego 10 mówi o Lakisz w wersecie 32: „Pan przekazał Lachisz Izraelowi. Jozue zdobył miasto i wszystkich w nim wybił mieczem”. Nie jest napisane, że spalił lub zniszczył miasto. Widzisz więc, że zrównanie tych poziomów zniszczenia z późnego brązu z podbojem Izraelitów, aby uczynić ten argument, jest trzecim argumentem.

Aby przejrzeć, na poparcie późnej daty, 13 wieku, 19 dynastii Exodus masz najpierw, Exodus 1:11 z Pitomem i Ramzesem. Po drugie, nie masz osiadłej populacji przynajmniej przed 1300 rokiem w Trans-Jordanii od Nelsona Gleucka. Po trzecie, masz poziomy zniszczenia w niektórych miastach, o których mowa w Księdze Jozuego, że zostały zdobyte przez Izraelitów. Argumentem jest to, że te poziomy zniszczeń należy przypisać początkowemu podbojowi Izraela pod rządami Jozuego. To jest większy problem z archeologią. Kiedy tam wejdiesz i znajdziesz poziom zniszczenia, nie ma żadnego znaku, który mówi, że zostało to zrobione przez Jozuego i Izraelitów. W rzeczywistości

istnieje pewien stopień zgadywania.

4. Sędziowie nic nie mówią o palestyńskich wyprawach Setiego I i Ramzesa II

Czwarty argument jest taki, że Księga Sędziów nie mówi nic o palestyńskich wyprawach Setiego I i Ramzesa II. Teraz, jeśli cofniemy się do XIX ^{dynastii}, wiemy, że Seti i Ramzes II prowadzili kampanie wojskowe w ziemi Kanaan, a nawet dalej na północy. W roku 1279 Ramzes II stoczył bitwę pod Kadesz nad rzeką Orontes, na północ od Bejrutu w Syrii. Walczył tam z Hetytami. Imperium hetyckie próbowało przesunąć się na południe, a Egipcjanie nie chcieli, aby Hetyci przesunęli się w dół, więc wysłali swoje armie na północ. Stoczyli bitwę i to był impas. Tak naprawdę nie było zwycięzcy ani przegranego. Potem podpisali pakt o nieagresji. Mamy hetycką kopię i egipską kopię tego paktu o nieagresji podpisanego między Hetytami i Egipcjanami w czasach Ramzesa II. Wiemy więc, że Ramzes II poprowadził armię przez ziemię Kanaan w XIII wieku.

Jeśli spojrzysz na swoje cytaty, strona 4, akapit b, to znowu pochodzi z książki Finegana *Light From the Ancient Past*, gdzie mówi: „Odtąd inskrypcje Setiego mówią o kampaniach w Palestynie i Syrii, Pekanan („Kanaan”), Retenu i Kadesz są wśród wymienionych miejsc. Jedna z inskrypcji mówi o jego powrocie do Egiptu: „Jego Wysokość przybył z krajów... kiedy spustoszył Retenu i zabił ich wodzów, powodując, że Azjaci powiedzieli: „Zobacz to! Jest jak płomień, gdy gaśnie i nie przynosi wody”. W rzeczywistości „Azjaci” nie bali się potęgi Egiptu tak bardzo, jak lubię wierzyć Setiemu, a jego następcę, Ramzes II, musiał walczyć przez sześćdziesiąt lat. siedem lat swego panowania przeciwko nim. Chociaż jego jedynym zwycięstwem w słynnej bitwie pod Kadesz nad Orontesem z Hetytami było uniknięcie całkowitej zagłady, osobisty bohaterstwo Ramzesa II było dumnie przedstawiane w wielu egipskich scenach”.

Argument ten działa w następujący sposób: jeśli Izrael wyszedł z Egiptu w XV wieku i masz wczesną datę wyjścia z Egiptu, oznaczałoby to, że gdy dojdiesz do tego czasu w XIII i XIII wieku, gdzie Seti i Ramzes przemieszczają się z swoje wojska w tę i z powrotem po ziemi Kanaan. Jeśli masz wczesną datę exodusu, byłbyś w czasie Sędziów.

Jeśli Księga Sędziów, gdzie są wyraźne odniesienia do ucisku Midianitów, ucisku Ammonitów, ucisku Filistynów i różnych z tych graniczących z Izraelem ludów, które uciskały Izraelitów, to dziwne, że nie ma wzmianki o armiach egipskich idących i w całej ziemi Kanaan.

Odpowiedź: Tak naprawdę argument pochodzi z milczenia z powodu braku jakiegokolwiek wzmianki w Księdze Sędziów o wyprawach Setiego i Ramzesa. Czy podążasz za tym? To argument z milczenia. To nie jest zbyt mocny rodzaj argumentacji. Nie oznacza to, że Seti i Ramzes nie mogli tamtędy przechodzić, oznacza to po prostu, że Księga Sędziów nie zdecydowała się na doniesienie o działalności Egipcjan w ziemi Kanaan. Ale to jest argument.

5. Data końcowa napisu Merneptah To są tak naprawdę cztery argumenty. Chcę dać ci piąty punkt, który określa datę końcową dla późnej daty. Granicę późnej daty, poza którą nie sędzę, żebyś mógł wyjść, określa kamienna inskrypcja Merenptaha, faraona z lat 1234-1222 pne W inskrypcji Merenptaha w piątym roku jego panowania, w zależności od tego, który z tych według chronologii, którą bierzesz — zwykle jest to około 1220 r. — mówi o pokonaniu różnych ludzi i miast w ziemi Kanaan. Wśród nich wymienia z imienia „Izrael”. Czasami ten napis Merneptah nazywany jest „inskrpcją Izraela”. Jest to pierwsza wzmianka o Izraelu w źródłach pozabiblijnych. Ale oznacza to, że Izraelici musieli znajdować się w Kanaanie przed 1220 rokiem pne. Jeśli weźmiesz czterdzieści lat na wędrówkę po pustyni przed przybyciem do ziemi Kanaan i dodasz to, sugerowałoby to jakiś czas przed 1260 rokiem jako datę Exodus, 1260 pne Do 1220 Izrael jest w Kanaanie według Mereptaha. Tak więc granica późnej daty, o ile można ją przesunąć, jest naprawdę określona przez ten egipski napis, który odnosi się do Izraela.

B. Wczesna data

Przejdźmy do punktu widzenia wczesnych dat — wróćmy do XVIII^{dynastii} Egiptu i 1400 roku pne Myślę, że jeśli spojrzysz na te argumenty dotyczące późnej daty, wiele z

nich to argumenty z milczenia: brak osiadłej populacji, brak odniesienia do inwazji palestyńskiej przez Egipt, są to argumenty z milczenia. Poziom zniszczenia miast kananejskich zakłada się, że agentem jest Izrael. To nie jest jednoznaczne. Najsilniejszym argumentem przemawiającym za późną datą jest Księga Wyjścia 1:11, która wspomina o Ramzesie.

1. 1 Król. 6:1 – 480^{rok} przed Salomonem

Kiedy dochodzimy do wczesnej daty, ponownie najsilniejszym argumentem jest stwierdzenie biblijne. Jest to 1 Królewska 6:1, gdzie czytamy: „W 480^{roku} po wyjściu Izraelitów z Egiptu, w czwartym roku panowania Salomona nad Izraelem w miesiącu Ziwni, drugim miesiącu, zaczął budować świątynię Pana”. Tak więc w czwartym roku panowania Salomona zaczął budować świątynię, a było to 480 lat po wyjściu z Egiptu. Możemy datować czwarty rok panowania Salomona. W księgach 1 i 2 Królów masz tak zwaną synchroniczną chronologię królów królestwa północnego i królów królestwa południowego — Izraela i Judy. Wydaje mi się, że jesteś wystarczająco zaznajomiony z tekstem, aby wiedzieć, że sposób, w jaki się czyta, polega na tym, że pewien król na północy zaczął panować: było to w piątym roku panowania jakiegoś króla na południu i panował on przez x lat, tak że panowanie królów północy jest zsynchronizowane z panowaniem królów południa i odwrotnie. A kiedy król z południa zaczyna panować, zaczyna panować pewien król z północy, a ty pracujesz tam i z powrotem w ten sposób. Jest więc zapewniona chronologia synchronizacji. W chronologii królów Izraela i Judy jest kilka punktów, w których możemy nawiązać do chronologii asyryjskiej. Na przykład Jehu złożył hołd Salmanasarowi w 840 r., co jest wspomniane w Biblii, a także wspomniane w kronikach asyryjskich. Więc możesz nawiązać połączenie. Chronologiczne zapisy asyryjskie łączą panowanie ich królów z datami astronomicznymi, takimi jak zaćmienia i tym podobne rzeczy, dzięki czemu na podstawie tego rodzaju odniesień można ustalić bezwzględną datę panowania królów asyryjskich, a następnie opracować datę dla chronologii izraelskiej i uzyskać bezwzględne daty dla niektórych punktów w chronologii izraelskiej. Jeśli masz kilka punktów, pracujesz

wstecz i do przodu, aby ustalić inne daty, ponieważ często wiesz, jak długo panował każdy król. Uprościłem ten proces, który jest niezwykle złożony. Jeśli jesteś naprawdę zainteresowany, sięgnij po książkę Edwina Thiele zatytułowaną *Tajemnicze liczby hebrajskich królów*. Jest to obszerna książka przedstawiająca synchroniczną chronologię królów izraelskich i skomplikowane kwestie. Wykonał świetną robotę, patrząc na ten problem. Większość ludzi zgadza się, że można dojść do solidnych podstaw dla dat panowania królów izraelskich.

Krótko mówiąc, wiemy, że czwarty rok panowania Salomona przypadał na lata 966-967, ponieważ możemy pracować z późniejszego punktu, aby sprawdzić lata panowania królów. Jeśli czwarty rok panowania Salomona to 966 lub 967, a to jest 480 lat po Exodusie, co ci to mówi? Exodus był w 1446 pne Cofamy się do XVIII ^{dynastii} i to jest czas Amenhotepa II. Dla wielu ludzi to rozstrzyga spór — tak mówi 1 Król. 6:1. 480 lat przed czasem czwartego roku panowania Salomona i macie datę wyjścia. Więc nie ma dalszej dyskusji.

Późne interpretacje 1 Krl 6:1 Myślę, że powstaje pytanie, co zwolennicy późnych dat robią z 1 Krl 6:1? KA Kitchen i RK Harrison mają zdecydowany pogląd na Pismo Święte, ale decydują się na późną randkę. Istnieją dwa różne podejścia. Ogólnie ludzie mówią, niektórzy sugerują, że te 480 lat musi być rodzajem liczby schematycznej. Często sugerowano, że jest to liczba schematyczna dla 12 pokoleń po 40 lat. Weźmy 40 lat jako arbitralną liczbę dla pokolenia i weźmy 12 razy 40, a otrzymamy 480. Cóż, powiedz, skąd wzięłeś 12, jeśli mówisz, że to schemat dla wielkich przywódców od Mojżesza do Salomona. Możesz to policzyć w ten sposób. Masz Mojżesza i Jozuego, to jest dwóch. Po Jozue masz sześciu głównych sędziów w Księdze Sędziów, to razem ośmiu. A po Księdze Sędziów mamy Heliego, Samuela, Saula i Dawida, czyli jeszcze czterech. Jeśli chodzi o głównych przywódców, od Mojżesza do Dawida jest ich 12. Mojżesz, Jozue, sześciu głównych sędziów [Otniel, Ehud, Gedeon, Debora, Jefte i Samson], a następnie Eli, Samuel, Saul i Dawid. Oto 12 głównych przywódców, którzy obejmują historię. Ale pokolenie w rzeczywistości to bardziej 25 lat niż 40 lat. Dwanaście razy 25 to 300. Jeśli

weźmiesz 966 i 300, to jesteś przy 1266 i wracasz do późnej daty. Więc to jeden ze sposobów, w jaki ludzie się kłócą. Innymi słowy, mówią, że 480 trzeba przyjąć nie jako rzeczywiste 480 lat, ale jako liczbę schematyczną dla 12 pokoleń.

KA Kitchen ma inny sposób radzenia sobie z tym fragmentem 1 Król. 6:1. Mówi o tych 480 jako o łącznej liczbie. To, co on przez to rozumie, jest nieco skomplikowane. Mówi, że liczba jest dokładna, ale jest sumą różnych części składowych, o których już nie wiemy. Ale to, że liczba jest rzeczywista i wiarygodna, ale zawiera elementy, które się nakładają. Aby w rzeczywistych latach liczbę można było skompresować. Teraz pozwól, że wskażę ci stronę 6 twoich cytatów i pozwól mu wyjaśnić to własnymi słowami. Jak już powiedziałem, jest to bardzo złożone. To on argumentuje. Spójrz na akapit c na środku strony 6. To pochodzi z jego książki *The Ancient Orient and the Old Testament* i tutaj omawia fragment z Księgi Wyjścia do Salomona, 1 Król. 6, mówi: „Tutaj dowody są raczej bardziej skomplikowane. Podstawowe dowody i dane biblijne wykorzystane do tej pory wskazywałyby na odstęp około 300 lat od wyjścia z Egiptu do wczesnych lat Salomona (ok. 971/970 pne).” Widzisz, on jest zwolennikiem późnych dat, więc mówi, że głównym dowodem i danymi biblijnymi tego argumentu o późnych datach jest przedział około 300 lat od exodusu do Salomona. „Dla tego samego przedziału 1 Król. 6:1 podaje 480 lat, podczas gdy dodanie wszystkich pojedynczych cyfr w księgach od Wyjścia do 1 Królów daje w sumie jakieś 553 lata plus trzy nieznane liczby, które tutaj będą nazywane 'x'. Innymi słowy, jeśli spojrzysz na każde zestawienie chronologiczne od Wyjścia do 1 Księgi Królewskiej i zsumujesz je, otrzymasz 553 plus inną nieznaną kwotę. Wiele z tych chronologicznych stwierdzeń pojawia się w Księdze Sędziów. Powstaje sędzia i wybawia Izraela na x lat, a oni byli uciskani przez 20 lat, potem odpoczywali przez 40 lat. Potem znowu byli uciskani i masz te wszystkie 40 lat, 20 lat i 40 lat. Pytanie brzmi: czy wszystkie te czasy ucisku i odpoczynku następowały sekwencyjnie, jeden po drugim, czy też były bardziej regionalne, a niektóre z nich zachodziły na siebie? W tym momencie robi się to bardzo skomplikowane. Nie ma znaczenia, czy byłeś zwolennikiem wczesnych randek, czy zwolenników późnych randek, będziesz zmuszony dojść do wniosku, że chronologia się pokrywa. Wrócimy do

tego. Późna randka będzie musiała skompresować te liczby o wiele bardziej niż wczesna randka. Ale każdy ma do czynienia z tymi 553 latami plus jakąś nieznaną kwotą.

Ponownie, Kitchen idzie dalej: „Ponadto pięciopokoleniowa genealogia Dawida w Księdze Rut 4:18-22 z trudem rozciąga się na mniej więcej 260 lat między nim a Exodusem, więc prawdopodobnie jest to genealogia selektywna”. Kompresja jest normalną zasadą dla genealogii. „Ale pokolenie kapłana Sadoka (1 Krn 6:3-8) obejmowało około 300 lat. Genealogie nie powinny stanowić problemu; ale co mamy sądzić o 480 i 553 plus-x latach w porównaniu z okresem około 300 lat wymaganym przez nasze główne dowody? Teraz te główne dowody sięgają wstecz do Księgi Wyjścia 1, Pitoma i Ramzesa oraz poziomów zniszczenia miast kananejskich”. Oto jego komentarz: „W zasadzie ten problem nie jest tak sprzeczny, jak mogłoby się wydawać, jeśli pamiętamy, że Stary Testament jest również częścią starożytnego Bliskiego Wschodu, a zatem należy zastosować zasady starożytnego Wschodu. Tak więc w zwykłych listach królów i narracjach historycznych starożytni skrybowie i pisarze zwykle nie umieszczali synchronicznych tablic i odsyłaczy, jak to robimy dzisiaj. Synchronizmy były przedmiotem specjalnych i odrębnych prac historiograficznych. Mówiąc językiem biblijnym, Sędziowie jako narracja o celu historyczno-religijnym nie zajmują się synchronizacjami (z wyjątkiem ciemieżców jako części jej historii), podczas gdy Księga Królów jest synchroniczną historią Izraela i Judy (choć jest także wybiórczym pismem religijnym) w niektórych stopniu porównywalnym z tak zwanymi „historiami synchronicznymi” Asyrii i Babilonii.

Tutaj przykład egipski będzie pouczający jako problem równoległy” – i tutaj argumentuje za biblijną kwestią chronologiczną i za analogią, że jest to egipskie pismo chronologiczne. „Dla pięciu dynastii od trzynastej do siedemnastej (tak zwany Drugi Okres Przejściowy w historii Egiptu) papirus królów z Turynu odnotowuje – lub kiedy był kompletny – około 170 królów panujących łącznie przez co najmniej 520 lat. Teraz wiemy również, że wszystkie należą do okresu 1786 do ok. 1550 pne, maksymalny okres tylko około 240 lat. Więc tutaj dla tych 170 królów sumujesz długości panowania każdego króla, otrzymujesz 520, ale wszyscy mieszczą się w 240 latach. „Beznadziejna

sprzeczność? Nie. Wiemy również, że wszystkie te dynastie były częściowo współczesne, około 520 lat jest wystarczająco autentyczne, ale były częściowo równoległe, a nie wszystkie następujące po sobie. Może się to równie dobrze sprawdzić w przypadku niektórych Sędziów we wczesnym Izraelu, tak że lata 553-pł zmieściłyby się w przybliżeniu na 300 lat, podobnie jak mniej więcej 520 lat w przybliżeniu w 240 w Egipcie”.

Teraz, w tym miejscu dokonuje on powrotu do 1 Król. 6:1. „Teraz w starożytnym Wschodzie kronikarze i inni pisarze często korzystali z fragmentów pełniejszych zapisów, co może wyjaśniać 480 lat — sumę wybranych liczb (szczegóły obecnie nieznane) zaczerpniętych z większej całości”. Innymi słowy, coś takiego jak te 520 lat w Egipcie, które znamy z innych szczegółów, wynosiło w rzeczywistości 240, więc może 480 jest rodzajem łącznej liczby, takiej jak 520 w Egipcie. Nie znamy wszystkich szczegółów kompozytu kruszywa. „Różne liczby nie są zatem zasadniczo tak odporne, gdy stosuje się odpowiednie zasady. Wypracowanie tego w praktyce w Księdze Sędziów nie jest łatwe, po prostu dlatego, że potrzebujemy bardziej szczegółowych informacji na temat tego okresu niż te, które są dostępne w Księdze Sędziów lub gdzie indziej. Ale nie jest to również poza możliwością (co wynika z niepublikowanych badań wstępnych). Problem Księgi Sędziów jest chronologicznie raczej mniej skomplikowany niż inne słynne problemy chronologii bliskowschodniej — takie jak drugi okres przejściowy w Egipcie lub data Hammurapiego w Babilonie, gdzie zachodzi podobna sytuacja”.

Co więc zwolennicy późnej daty robią z tymi 480 latami, które zdaniem zwolenników wczesnej daty rozwiązują problem? Ludzie z późnej daty wracają, mówiąc, że 480 jest liczbą schematyczną dla 12 pokoleń lub może jest to jakaś liczba zbiorcza wzięta z jakichkolwiek źródeł dostępnych pisarzowi Królów, nie wyjaśniając, z czego składa się suma, ale mówiąc że w rzeczywistości było to mniej niż 480 lat. Czy teraz podążasz za argumentacją?

Chociaż, jak wspomniałem w przypadku sędziów, nie można bezpośrednio pobierać danych chronologicznych, ponieważ mogą się one nakładać. Pytanie brzmi, jak bardzo się pokrywają? Ponownie wchodzisz w kwestię stosunku historii do teologii w tej

kwestii; Nie sędę, aby data miała wpływ na teologię. To nie ma znaczenia. Ale ta kwestia tła historycznego i wiarygodności historycznej jest z pewnością ważną kwestią, a wszelkie otrzymane przez nas informacje mogą rzucić światło na kontekst historyczny i tło wyjścia z Egiptu. Podchodzimy do tego z nastawieniem: spróbujmy dowiedzieć się, jakie informacje rzucają światło na materiał biblijny.

2. Tostmes III był od 1504 do 1450. Długie życie Przejdźmy do drugiego argumentu. Totmes III był od 1504 do 1450. Był wielkim budowniczym o długiej żywotności. Gdyby był królem ucisku, Exodus nastąpiłby za jego następcy Amenhotepa II. Jak wspomniałem wcześniej, do niedawna nie było żadnych dowodów na to, że faraonowie z XVIII ^{dynastii} budowali tam w rejonie delty. Jeśli spojrzysz na stronę 5 swoich cytatów, akapit b, został on zaczerpnięty od RK Harrisona, który był zwolennikiem późnych randek. Mówi: „Tradycja zachowana w Księdze Wyjścia, że rządowe miasta-sklepy zostały wzniesione przy użyciu przymusowej pracy Izraelitów, została w dużej mierze potwierdzona niezależnie przez wykopaliska w Egipcie. Starożytne miejsce w Wadi Tumulat, Tell el-Retabeh, które według Petriego, który pierwotnie je wykopał, miało być Ramzesem, obecnie wiadomo, że było to Pithom. Prace na miejscu odsłoniły część masywnych cegieł wzniesionych w czasach Ramzesa II, a ponieważ nie było żadnych śladów budowy ani ekspansji XVIII ^{dynastii}, wydaje się, że tradycja pracy przymusowej z Exodusu odnosiła się do czasów Ramzesa II. ” Jak już wspomniałem, Harrison nie mógł tego powiedzieć dzisiaj, ponieważ przez ostatnie 10 lat znajdowano tam w delcie dowody budowy XVIII ^{dynastii}

· Myślę, że problem dla zwolenników wczesnych dat polega na tym, jak to miejsce, czy to Qantir, czy Avaris, mogło być uważane za Ramzesa, jak jedno z tych miejsc mogło zostać nazwane Ramzesem dwa lub trzy wieki przed czasami faraonów nazywanych „Ramzesem” w XVIII ^{dynastia}, kiedy nie było Ramzesa? Istnieją dwie odpowiedzi starożytnych ludzi na pytanie, w jaki sposób Izraelici mogli pracować nad Ramzesem na długo przed czasami Ramzesa. Gleason Archer był orędownikiem wczesnych dat, który twierdzi, że imię Ramzes było znane i używane wcześniej niż w

czasach XIX^{dynastii}. Żaden faraon nie jest wymieniany pod tym imieniem, ale odkrył użycie tego imienia jeszcze w XVIII^{dynastii}. Jeśli zajrzysz do swoich cytatów na pierwszej stronie, znajdziesz tam drugi wpis pod Archerem „Ramzes z XVIII^{dynastii}” z *Journal of the Evangelical Theological Society* z 1974 roku. Nie mam zamiaru tracić czasu na czytanie tych dwóch akapitach, ale podaje dowody używania imienia Ramzes w XVIII^{dynastii}. Teraz, jeśli przejdiesz na drugą stronę, ostatnie trzy linijki, on mówi: „Imię Ramzes... było już znane i używane w kręgach szlacheckich za panowania Amenhotepa III, jeśli nie wcześniej. Nie byłoby zatem zaskoczeniem, gdyby Mojżesz z XV wieku dobrze ją znał”. Więc to jest jeden argument, że nazwa była już używana. To wciąż problematyczne. Dlaczego miasto miało by nazywać się Ramzes, gdyby nie był jednym z faraonów?

Ale innym argumentem jest to, że nazwa jest po prostu modernizacją archaicznej nazwy miejsca. Innymi słowy, w czasie, gdy Izraelici pracowali nad tym miastem Ramzes, imię Ramzes nie byłoby do niego przypisane. To tak, jakby powiedzieć, że Holendrzy byli pierwotnymi osadnikami Nowego Jorku. Jeśli powiesz ludziom, którzy nie znali zbyt dobrze historii Ameryki, że Holendrzy byli osadnikami Nowego Amsterdamu, mogą nie wiedzieć, co mówisz. Jeśli powiesz, że Nowy Jork w czasach, gdy byli tam Holendrzy, w rzeczywistości nazywał się Nowy Amsterdam, a nie Nowy Jork, byłaby to modernizacja archaicznej nazwy miejsca. Możesz powiedzieć „to trochę arbitralne”.

Nie sądzę, ponieważ tak naprawdę dzieje się to samo, co w Księdze Rodzaju 14:14. Spójrz na Księgę Rodzaju 14:14. To tutaj Abraham ratował Lot, czytacie: „Kiedy Abraham usłyszał, że jego krewny”, to jest Lot, „został wzięty do niewoli, zawołał 318 w swoim domu i udał się w pościg aż do Dan”. Teraz porównaj Księgę Rodzaju 14:14 z Księgą Sędziów 18:7 i 18:29. W Księdze Sędziów 18 masz historię o plemieniu Dana, które wysłało część swojego ludu na północ do ziemi Kanaan w poszukiwaniu innego miejsca do życia. Znaleźli to miejsce i ostatecznie wyemigrowali z ziemi pierwotnie przydzielonej im w czasach Jozuego na północ. Czytasz w Księdze Sędziów 18:7, że pięciu mężczyzn wyruszyło i przybyło do Lais, gdzie, jak mówią, ludzie żyli

bezpiecznie, jak Sydończycy, niczego nie podejrzewający i bezpieczni. A potem przechodzisz do wersetu 29 i czytasz: „Danici odbudowali miasto i osiedlili się tam. Nazwali ją Dan na cześć ich praojca Dana, który urodził się w Izraelu”. Więc miasto nazywało się Laish. „Tam Danici postawili sobie bożki...” Wracasz do Księgi Rodzaju 14 i jest tam napisane, że Abraham i jego słudzy ścigali Dan, a nie Laisz. W czasach Abrahama to miejsce nazywało się Laisz, nie nazywało się Dan. Imię Dan przyjęło dopiero w czasach sędziów. Wydaje się całkiem oczywiste, że w 14 rozdziale Księgi Rodzaju jest to modernizacja archaicznej nazwy miejsca. Teraz, jeśli masz to z Księgi Rodzaju 14, dlaczego nie w Księdze Wyjścia 1:11? Miasto nazywało się Qantir, gdy pracowali nad nim Izraelici. Później zaczęto go nazywać Ramzesem. Aby ludzie, którzy nie pamiętali już archaicznej nazwy miejsca, mogli to przeczytać i wiedzieli, o czym mówisz.

Spójrz na swoje cytaty, strona 8, pośrodku strony, to jest z *Archeologii w Starym Testamencie* Merrilla Ungera. „Archeologia zlokalizowała Pithom w Tell el-Retabeh i Ramzesa w Tanis i wskazała, że miasta te zostały (przynajmniej rzekomo) zbudowane przez Ramzesa II. Ale w świetle notorycznej praktyki Ramzesa II przypisywania sobie osiągnięć dokonanych przez jego poprzedników, miejsca te z pewnością były przez niego jedynie przebudowywane lub powiększane. Co więcej, ponieważ prawdą jest, że Tanis był nazywany Per-Re'emazes (Dom Ramzesa) tylko przez kilka stuleci, odniesienie w Księdze Wyjścia 1:11 musi odnosić się do starszego miasta, Zoan-Avaris, gdzie uciskani Izraelici pracował wieki wcześniej. W związku z tym imię Ramzes należy interpretować jako unowocześnienie archaicznej nazwy miejsca, takiej jak Dan (od Laisz w Księdze Rodzaju 14:14).”

XVIII ^{dynastia} [Totmes III pasuje do długiego życia Mojżesza; Seti I nie

Wracając do tego drugiego argumentu, w XVIII ^{dynastii} Totmes III był wielkim budowniczym i istnieją dowody na budowę XVIII ^{dynastii} w rejonie delty. Był wspaniałym budowniczym o długiej żywotności i to późniejsze rozważenie jest ważne. Myślę, że

długość życia Mojżesza stwarza bardzo trudny problem dla zwolenników późnych randek. Dla zwolenników późnych randek Seti, który miał być faraonem ucisku, nie miał długiego życia. Jeśli przejdziesz do chronologicznych danych Księgi Wyjścia, zobaczysz, że Mojżesz urodził się w czasie ucisku w Księdze Wyjścia 2:1, „Mężczyzna z domu Lewiego poślubił Lewitkę. Zaszła w ciążę i urodziła syna”, a to jest Mojżesz. W Księdze Powtórzonego Prawa 34:7 czytamy, że „Mojżesz miał 120 lat, gdy umarł, ale jego oczy nie słabły ani nie tracił sił”. Wróć do Księgi Wyjścia 7:7, gdzie przeczytałeś: „Mojżesz i Aaron uczynili tak, jak nakazał Pan, a Mojżesz miał 80 lat, a Aaron 83”, kiedy rozmawiali z faraonem. Jeśli przejdziesz do 7 rozdziału Dziejów Apostolskich, znajdziesz wzmiankę o tym czasie Mojżesza, a w Dziejach Apostolskich 7:23 znajdziesz więcej chronologii, gdzie przeczytasz: „Kiedy Mojżesz miał 40 lat, postanowił odwiedzić swoich rodaków, Izraelitów. Widział, jak Egipcjanin źle traktował jednego ze swoich rodaków, Izraelitów. Stanął więc w jego obronie i pomścił go, zabijając Egipcjanina”. Miał wtedy 40 lat i wtedy został zmuszony do ucieczki na pustynię. Ale potem przejdziesz do wersetu 29: „Kiedy Mojżesz to usłyszał, uciekł do Midianu, gdzie osiadł jako cudzoziemiec i miał dwóch synów”. Następnie w wersecie 30: „Po upływie 40 lat anioł ukazał się Mojżeszowi w płomieniach płonącego krzewu na pustyni w pobliżu góry Synaj i Pan przemówił do niego” i powiedział mu w wersecie 34, że powinien wrócić do Egiptu i wyzwoli Izraela z ucisku. Tak więc Mojżesz żył 120 lat. Miał 40 lat, kiedy poszedł na pustynię i był na pustyni 40 lat. Kiedy wrócił po 40 latach, miałby 80 lat. A miał 80 lat, kiedy stanął przed faraonem i poprosił o uwolnienie Izraela. Więc te chronologiczne liczby dotyczące długości życia Mojżesza pasują do Totmesa III jako faraona ucisku, ale nie pasują do długości życia Setiego. Tam po prostu nie ma czasu.

Jeśli wrócisz do strony 1 swoich cytatów, znajdziesz Gleasona Archera w jego *przeglądzie Starego Testamentu Wprowadzenie* mówiące: „Żaden inny znany faraon nie spełnia wszystkich wymagań oprócz Totmesa III. Tylko on, poza Ramzesem II, zasiadał na tronie wystarczająco długo (pięćdziesiąt cztery lata, w tym dwadzieścia jeden lat regencji Hatszepsut), aby panować w czasie ucieczki Mojżesza z Egiptu i by odejść niedługo przed Mojżeszem zawołaj przy płonącym krzaku, trzydzieści czy czterdzieści

lat później”. Można więc powiedzieć, że długość życia Mojżesza lepiej pasuje do długości panowania Tutmozisa niż kogokolwiek z XIX^{dynastii}, a zatem jest to wczesna data.

3. Listy z Amarny: debata o Habiru

Przejdźmy do jeszcze jednego argumentu za wczesną datą. Trzeci argument przemawiający za wczesną datą opiera się na pewnych odniesieniach w tak zwanych listach z Amarny do ludu zwanego Habiru. Ci Habiru byli ludźmi, którzy atakowali miasta kananejskie. Niektórzy zwolennicy wczesnych dat powiedzieli, że te odniesienia do Habiru atakującego miasta kananejskie były w rzeczywistości odniesieniami do Izraelitów atakujących miasta kananejskie przez Habiru lub Hebrajczyków. W tych odniesieniach jest podbój Kanaanu przez Izraelitów.

Porozmawiajmy teraz o tym pomysle. W czasach Amenhotepa III, w latach 1410-1377, Egipt utracił kontrolę nad Palestyną. Do czasów Amenhotepa IV, który również występował pod innym imieniem, Echnaton, mamy te teksty zwane listami z Amarny za czasów Amenhotepa IV. Listy z Amarny pochodzą od władców miast-państw w Kanaanie do władcy Egiptu. Jeśli spojrzysz na strony z cytatami 2 i 3, jest tam trochę materiału z Finegan's *Light from the Ancient Past* o listach z Amarny. Zauważ, że trzecia linia przedstawia korespondencję od wasali, książąt i namiestników z Asyrii i Palestyny do Amenhotepa III i Echnatona, którym był Amenhotep IV. Nie będę poświęcał czasu na przeczytanie tego wszystkiego, ale przejdę do strony 3, na górze strony, gdzie czytamy: „W Jerozolimie Abdi-Heba był gubernatorem i wielokrotnie pisał do Echnatona, prosząc o wojska egipskie i stwierdzając, że jeśli nie zostaną wysłani, cały kraj zostanie stracony na rzecz Egiptu”.

W tych wciętych wierszach znajdują się cytaty z niektórych listów z Amarny. Jeśli przejdiesz trochę poniżej jednej trzeciej strony, zobaczysz jeden z listów Abdi-Heby z Jerozolimy. Mówi: „Dlaczego kochasz Habiru” – takie imię – „i nienawidzisz regentów?” Ale dlatego jestem oczerniany przed królem, mój panie. Ponieważ mówię:

„Ziemie króla, panie mój, są stracone”. Dlatego oczerniam mnie przed królem, panie mój. Niech więc król, panie mój, zatroszczy się o swoją ziemię... niech król zwróci uwagę na łuczników, aby łucznicy króla, panie mój, wyruszyli. Żadne ziemie króla nie pozostaną. Habiru plądrują wszystkie ziemie króla. Jeśli w tym roku pojawią się tu łucznicy, to ziemie króla, panie mój, pozostaną; ale jeśli nie będzie tu łuczników, ziemie króla, mój panie, zostaną utracone.

Więc to, co robi, to prosi Amenhotepa IV o przysłanie pomocy, inaczej ci Habiru przejmą Jerozolimę. Niektóre z tych pozabiblijnych odniesień mogą wydawać się całkiem atrakcyjne, jeśli spojrzysz na daty na Amenhotepie IV. Jeśli Exodus był 1446. Amenhotep IV jest około 1380, odjęcie 40 lat na pustyni pasuje całkiem dobrze do wcześniejszej daty 1446.

Dyskusja o Habiru i późna odpowiedź Jednak identyfikacja hebrajskiego jako Habiru jest daleka od pewności. Słowo to odnosi się do ludu rozproszonego od Azji Mniejszej, czyli dzisiejszej Turcji, po Egipt, aż po Mezopotamię. Jeśli spojrzysz na wszystkie odniesienia i jest wiele ksiązek napisanych o tym, kim byli Habiru, wydaje się, że oznacza to raczej klasę społeczną niż grupę etniczną. Wydaje się, że Habiru byli pół-koczownikami, którzy wędrowali w różnych okresach, osiedlili się i prowadzili bardziej siedzący tryb życia, ale byli wędrowcami. Jeśli spojrzysz na stronę 6, akapit b, to pochodzi z Kitchen – oczywiście Kitchen jest zwolennikiem późnych randek – nie utożsamia Habiru z hebrajskim, ponieważ nie pasuje to do jego teorii późnej daty. Ale oto jego pogląd. „Amarna Habiru nie mają zatem bezpośredniego związku z datą Exodusu ani podboju”. Więc po prostu ich wyklucza, więc nie mogą poprzeć późnej daty tych wydarzeń z XV-XIV wieku pne

Myślę, że jest to dobre stwierdzenie, które Kitchen może uzasadnić: „Jak powiedziano dawno temu, Hebrajczycy mogli być Habiru”, innymi słowy, wędrowali 40 lat po pustyni, a inni ludzie mogli nazywać ich Habiru. „Hebrajczycy mogli być Habiru – ale nie wszyscy Habiru byli biblijnymi Hebrajczykami”, to jasne, „nie można jeszcze zidentyfikować żadnej konkretnej grupy w danych zewnętrznych jako odpowiadającej

Hebrajczykom”.

Wydaje się więc, że musimy być bardzo ostrożni przy porównywaniu liter Habiru z Amarny z hebrajskimi, nawet jeśli może to świadczyć o wczesnej dacie. Jak wspomniałem, to słowo Habiru jest używane w odniesieniu do ludzi z Azji Mniejszej do Egiptu od XVIII do XII wieku, a wzmianki o Habiru w Egipcie pojawiają się dopiero w czasach Ramzesa IV aż do 1100 roku. Więc albo nie są utożsamiani z Hebrajczykami, albo Hebrajczycy nie opuścili Egiptu w czasie Exodusu. Trzeba więc bardzo uważać na pisma Amarny. Nie można utożsamiać Habiru z Hebrajczykami, a zatem nie można powiedzieć, że Exodus był wczesny z powodu tej identyfikacji.

W porządku, zatrzymajmy się w tym momencie i zbierzmy jeszcze kilka argumentów za wczesną randką za następną godzinę, a potem przejdźmy do czegoś innego.

Przepisane przez Petera Fielda, poprawione przez Teda Hildebrandta
Z grubsza zredagowany przez Teda Hildebrandta
Ostateczna edycja autorstwa Katie Ells
Ponownie opowiedziane przez Teda Hildebrandta